Оксана Герасімова
(Хмельницький)

УДК 81’25:811.111’373

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ МОВНИХ РЕАЛІЙ ЯК ОДИНИЦЬ БЕЗЕКВІВАЛЕНТНОЇ ЛЕКСИКИ

У статті досліджено особливості перекладу мовних реалій на основі аналізу матеріалів художніх творів англомовних та українських письменників, публіцистичних текстів, статей сучасних періодичних видань, та лексикографічних джерел. Також з’ясовано проблеми адекватного перекладу реалій українською та англійською мовами та визначено шляхи їх подолання. У процесі роботи було з’ясовано, що реалії порівняно широко застосовуються в усному і писемному мовленні (публіцистичних текстах, художніх творах), але незважаючи на це їхні структурно-семантичні особливості є недостатньо вивченими. Автором досліджено класифікацію реалій з історико-семантичного та структурного погляду, а також визначено різні перекладацькі прийоми, які застосовуються при перекладі художніх текстів та публіцистичних матеріалів. Було вивчено, проаналізовано наукову літературу, статті, художні твори англомовних та українських письменників, а також реферати з вищезазначеної теми.

Ключові слова: *реалія, безеквівалентна лексика, художній текст, класифікація, способи перекладу.*

Постановка проблеми. Актуальність даної проблеми полягає в тому, що перекладач зустрічається з проблемою перекладу реалій дуже часто, оскільки реалії відносяться до незбіжних елементів мови, позначаючи поняття, які є далекими для інших культур. Вони завжди становлять неабияку складність в процесі перекладу. Ці складнощі, з іншого боку забезпечують інтерес до даної проблеми. Реалію як перекладознавчий термін, як компонент етнокультурного контексту вивчено ще недостатньо. Не досліджено лінгвістичної сутності реалії, не розроблено чітких критеріїв її ідентифікації. На даний момент в лінгвістиці не встановлені всі способи перекладу такої лексики на іншу мову.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що питаннями слів-реалій займалися багато вітчизняних та зарубіжних дослідників, такі як: Р. Зорівчак, С. Влахов, С. Флорин, Л. Бархударов, Є. Верещагін, У. Костомаров, А. Федоров, О. Ахманова, та інші, але зміст поняття «слів-реалій» трактується по-різному у всіх дослідників.

Метою статті є визначити місце реалії в системі безеквівалентної лексики, визначити зміст поняття «реалія», структуру та типи реалій, охарактеризувати засоби та особливості перекладу реалій.

Виклад основного матеріалу дослідження. У наш час – час стрімкого розвитку, що постійно відбувається і виявляє значний вплив на будь-яку сферу людської діяльності, час, коли обмін інформацією став, можливо, як ніколи грандіозним, прямо пропорційно ростуть і вимоги до перекладу, а саме до його якості. Важливе місце займає переклад реалій. У кожній мові є слова, що ніяк не вирізняються серед інших слів, але передати їх при перекладі буває досить непросто. Адже реалії – специфічні слова або назви предметів в духовній та матеріальній культурі, що притаманні тільки певному народу. Реалії виступають означеннями предметів, понять, типових особливостей певного географічного місця, матеріального життя, соціально – історичних особливостей деяких людей, нації, країни, племені, що являють собою національний, місцевий та історичний колорит. Такі слова не мають точних відповідників в інших мовах. [1, с.75]

Ми погоджуємось із думкою Зорівчак Р.П., яка стверджує про те, що реаліями слід позначати не лише слова та словосполучення на рівні мовлення, а й фразеологізми, що за семантикою є історичними, побутовими чи етнографічними. Прикладом можуть правити автоматизовані звороти: *дбати про скриню, подати рушники, на панщину ходити (гонити), піднести (дати) гарбуза; to go blue with cold.* [3, с.86]

З історико-семантичного погляду виділяють:

1. ***власне реалії*** (при існуючих референтах): укр. *коломийка, трембітяр, постоли, яворівка, коливо, китайка, перебудова*; англ. *a baby-sitter, Boxing Day, the Central lobby, Poppy*

Day, Halloween, Harley Street doctor, a gifted child («у США особливо здібна дитина, для якої, з дозволу батьків, опрацьовується спеціальна шкільна програма») та ін.; [3, с.70]

2. ***історичні реалії*** – семантичні архаїзми, які внаслідок зникнення референтів входять до історично дистантної лексики, втративши життєздатність. Вони вміщають фонові знання культурної спадщини. Крім національного, для них характерний хронологічний колорит: укр.: *щезник, смерд, копний майдан, свячений, згінні дні, медведиця* («група жінок, що, переодягнувшись, ходила по селу під час косовиці»), *зелені хлопці* («опришки»), *підбрехач* («другий сват у давніх українських весільних обрядах»), *тарниця* («дерев'яне сідло гуцулів»); англ. *the Black and Tans* («чорно-руді» – англійські каральні загони в Ірландії в 1920-1923*), a priest's hole* («іст. «нора», пристанище священника; таємна кімната, звичайно в церкві або в замку, де переховувалися католицькі священники в Англії під час переслідування католиків") та ін. [3, с.71]

У структурному плані виділяють:

1) **реалії-одночлени:** укр. *вечорниці, криничар, денцівка, кобзарювати, валило;* англ. *a sheriff, a threepence, a maypole* («травневе дерево» – «стовп, прикрашений квітами, різнобарвними прапорцями, довкруги якого танцюють в першу неділю травня у Великобританії») та ін.;

2) **реалії-полічлени номінативного характеру:** укр. *курна хата, разовий хліб, троїста музика, братська могила, дзвінкова криниця* («назва спеціальної радіопередачі про народну пісню»); англ. *a banana split, St. Valentine`s Day, a Sussex pudding, a ticket day, a toffee apple, a soup- opera, garden seats, a means test man* та ін.

3) **реалії-фразеологізми:** укр. *лоби забрити, коло печі поратися, дбати про скриню, стати під вінок, на панщині бути;* англ. *to reach the woolsack, to enter at the Stationer's hall* та ін. [3, с.73]

Переклад реалій – це частина великої і важливої проблеми передачі національної і історичної своєрідності, яка сходить до самого зародження теорії перекладу як самостійної дисципліни. Реалії входять до складу безеквівалентної лексики, але належать до найменш вивчених лінгвістичних одиниць.

Як лінгвістичне явище реалії відносяться до категорії безеквівалентної лексики. Вони є частиною фонових знань і являють собою значний інтерес при дослідженні взаємодії мови і культури. Основна проблема, з якою стикається перекладач при передачі референціальних значень, виражених у вихідному тексті, – це розбіжність кола значень, властивих одиницям вихідної мови і мови перекладу.

Характерною рисою безеквівалентних лексем є неможливість їх перекладу на інші мови за допомогою постійного еквівалента, їхня неспіввіднесеність з деяким словом іншої мови. Проте, це не означає, що їх зовсім не можна перекласти.

Основних труднощів передачі реалій при перекладі є дві: 1) відсутність в мові перекладу відповідника (еквівалента, аналога) через відсутність у носіїв цієї мови об'єкта, що позначає реалія (референта); 2) необхідність, разом із предметним значенням (семантикою) реалії, передати і колорит (конотацію) — її національне та історичне забарвлення.

Їх можна, узагальнюючи, звести в основному до двох: транскрипції та перекладу. [1, с.28]

I. ***Транскрипція (транслітерація). Транскріпція*** реалії передбачає механічне перенесення реалії з мови оригіналу в мову перекладу графічними засобами останнього з максимальним наближенням до оригінальної фонетичної форми: анг.: *lend-lease – лend-ліз* (постачання військової техніки під час II світової війни з поверненням після закінчення війни, "американська допомога") [4, с.36], *whig – віг, Shakespeare –Шейкспір, brain-drain – брейн-дрейн;* укр.: *характерник – kharacternyk, мамалига – mamalyga, затірка* («страва, зварена на воді або молоці з розтертого в дрібні кульки борошна з водою») – *zatirka.* Транскрипція, зв'язана з точною (наскільки це можливо) передачею звучання іноземного слова (примат вимови), – не єдиний спосіб передачі. Можливий і примат графіки – транслітераційна передача: англ. *Lincoln – Лінкольн*; укр. *Калина – Kalyna.* Транскрипція і транслітерація – найлаконічніші способи. Завдяки ним створюється певний експресивний потенціал: у контексті слів рідної мови транскрибоване слово виділяється як чуже, надає предмету, який воно позначає, конотацій небуденності, оригінальності (правда, – не більше). [3, с.93]

II. ***Переклад реалії*** (або заміна, субституція) як прийом передачі її на мову перекладу застосовують звичайно в тих випадках, коли транскрипція з тих чи інших причин неможлива або

небажана. Перш ніж говорити про ці причини, наведемо використовувані прийоми передачі реалії при перекладі. [1, с.79]

1. ***Гіперонімічне перейменування*** – це такий спосіб перекладу, при якому видове поняття мови-джерела передається родовим мови-сприймача. Гіперонім не відтворює усього обсягу семантики гіпоніма, а лише наближає до неї. Наприклад: укр. *старенька свитка – an old coat, проводи – a holiday, кожух – a sheepskin.* [3, с. 104]

2. ***Дескриптивна перифраза*** застосовується тоді, коли потрібний високий ступінь експліцитності у процесі перекладу (еквівалентність різних висловів та можливість їхньої заміни)*: гривеничок – some money, четвертак – twenty-five kopecks, полонина – a mountain meadow, староста – the county chief.* [3, с.109]

3. ***Комбінована реномінація –*** найчастіше транскрипція з описовою перифразою – досить ефективний, хоча й багатослівний спосіб максимальної передачі семантики реалій. Наприклад: *трембіта – trembita (a ten-foot-trumpet), бабка – babka (fruit bread), вечорниці – the Vechornytzi (the evening gathering and revel of youths and maidens).* [3, с.122]

4. ***Калькування*** – запозичення шляхом буквального перекладу (зазвичай по частинах) слова або звороту. Класичний приклад – скальковані з англ, (ам.) *Skyscraper* укр. *хмарочос* (на відміну від «висотної будівлі»; завдяки цьому протиставлення відчувається «західний колорит» кальки); укр. *сільрада – the Village Soviet*. Кальок-слів в роботі з реаліями зустрічається в загальному набагато менше, ніж кальок-словосполучень. (Влахов) В англійських перекладах з мов народів СРСР калькування застосовують найчастіше при відтворені радянізмів: *секретар парткому – The Party committee secretary, ревком – the revolutionary committee*. [3, с.128]

5. ***Напівкалька*** – часткове запозичення, теж нові слова або (стійкі) словосполучення, але «складаються частково зі свого власного матеріалу, а частково з матеріалу іншомовного слова»: англ.: *carpet-bagger – северянин, що добився впливу та багатства на Півдні (після війни 1861-1865 рр.*; укр. *червона агітація – the red agitation campaign* і т. д. [3, с.129]

6. ***Транспозиція на конотативному рівні*** – заміна української реалії реалією англомовного світу (чи просто англійською лексемою з місткою конотативною інформацією) з іншим денотативним, але рівно вартним конотативним значенням: *калина – guilder-rose, snowball tree, orchard, cranberry*. [3, с.132]

7. ***Метод уподібнення –*** відтворення семантико-стилістичних функцій реалії мови-джерела іншомовним аналогом – реалією мови-переймача: *борщ – beetroot soup, пироги – dumplings.* [3, с.135]

8. ***Контекстуальне розтлумачення реалій –*** роз'яснення суті реалій у найближчому контексті: *копний майдан – kopa,* а також *the centre of the common; свати – relatives, pretty thick after their children's marriage.* [3, с.137]

9. ***Ситуативний відповідник*** – відтворення на рівні мовлення (в поодинокому ситуативному контексті) оказій ним відповідником, семантичний континуум якого поза контекстом не має нічого спільного із семантикою реалії мови-джерела: *пан – owner, gentry, noble, lord, master*. [3, с.139]

Реалії кожен раз ставлять перекладача перед альтернативою: транскрибувати або перекладати? Транскрипція або переклад приведуть до кращого сприйняття тексту і його колориту? Транскрипція або переклад дозволять найбільш м'яко і ненав'язливо розкрити перед читачем нове для нього поняття, не розірвавши канви розповіді? Нарешті, транскрипція або переклад приведуть до мінімальних втрат і максимальним шансам їх компенсувати.

Вибір шляху залежить від декількох передумов:

1) від характеру тексту;
2) від значимості реалії в контексті;
3) від характеру самої реалії, її місця в лексичних системах мови-джерела і мови-сприймача;
4) від самих мов – їх словотворчих можливостей, літературної та мовної традиції;
5) від читача перекладу (у порівнянні з читачем оригіналу). [1, с.90]

Вибір залежно від характеру тексту роблять з урахуванням жанрових особливостей відповідної літератури: в науковому тексті реалія найчастіше є терміном і перекладається відповідним терміном. У публіцистиці, де, за даними деяких дослідників, частіше вдаються до транскрипції, і в художній літературі вибір залежить від самого характеру тексту. Наприклад, у

звичайній прозі, транскрибуючи, можна розраховувати дати пояснення у зносках, що в принципі неможливо для драматичного твору; при перекладі оповідання рішення може бути іншим, ніж при перекладі роману; в дитячій повісті слід було б максимально утримуватися від транскрипції або, вводячи в текст чужу реалію, тут же пояснювати її; в пригодницькому романі транскрипція може виявитися гарним рішенням – елемент екзотики, притаманний цьому жанру, але знову-таки, це не повинно бути самоціллю; в науково-популярному творі доречні були б і досить вичерпні коментарі відповідно до пізнавальної спрямованістю твору.

Спостереження показали, що в «гладкому» художньому тексті, в авторській мові, в описах і міркуваннях транскрипція приймається легше, ширше можливості розкриття змісту реалії, в той час як в прямій мові, у діалозі, краще шукати інших рішень. [2, с.108]

Висновки дослідження. Таким чином, розглянувши різні точки зору з проблем класифікації та перекладу реалій, можна зробити наступні висновки: переклад реалій – досить складний процес, адже слова-реалії відносять до безеквівалентної лексики. Вони є одними з багатьох «підводних каменів» для перекладача. Тому треба говорити не про переклад у буквальному розумінні, а про вибір семантико-стилістичного відповідника або трансляційне перейменування реалій. Адекватно перекласти реалію досить нелегко, саме тому перекладач стикається з двома основними труднощами: відсутність у мові перекладу відповідника через відсутність у носіїв цієї мови об'єкта, який позначає реалія та необхідність, разом з предметним значенням реалії, передати колорит, національне та історичне забарвлення. Отже, перекладач повинен передати не лише зовнішню форму реалії, але і її сенс, а також дотримуватися колориту оригінального твору в мові перекладу. **Перспективи подальших наукових розвідок.** Дослідження способів перекладу реалій на основі художніх творів сучасних американських письменників та розробка практичних рекомендацій щодо їх передачі українською мовою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе/ под ред. Вл. Россельса. - М.: Международные отношения, 1980. – 342с.
2. Зорівчак Р.П. Реалія в художньому мовленні; перекладознавчих аспект. – Львів: Іноземна філологія., 1994 – 286 с.
3. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад (На матеріалі англомовних перекладів української прози). – Львів: Вид-во при Львів, ун-ті, 1989. – 216 с.
4. Томахин Г. Д. Реалии – американизмы: Пособие по страноведению / Томахин Г. Д. – М.: Высш. школа, 1988. 239 с.
5. Федоров А.В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы): Для институтов и факультетов иностр. языков. Учеб. пособие. – 5-е изд. – СПб.: Филологический факультет СПбГУ; М.: ООО «Издательский Дом «ФИЛОЛОГИЯ ТРИ»», 2002. – 416 с.

Герасимова О. Особенности перевода языковых реалий как единиц безэквивалентной лексики.

В данной статье исследованы особенности перевода языковых реалий на основе анализа материалов художественных произведений англоязычных и украинских писателей, публицистических текстов, статей современных периодических изданий, и лексикографических источников. Также выяснено проблемы адекватного перевода реалий на украинском и английском языках и определены пути их преодоления. В ходе работы было установлено, что реалии сравнительно широко применяются в устной и письменной речи (публицистических текстах, художественных произведениях), но несмотря на это их структурно-семантические особенности недостаточно изученны. Автором исследована классификация реалий с историко-семантической и структурной точки зрения, а также определены различные переводческие приемы, применяемые при переводе художественных текстов и публицистических материалов. В ходе работы были изучены, проанализированы научная литература, статьи, художественные произведения англоязычных и украинских писателей, а также рефераты по вышеупомянутой теме.

Ключевые слова: *реалия, безэквивалентная лексика, художественный текст, классификация, способы перевода.*

Herasimova O. The Peculiarities of Realia Translation.

The current article studies the peculiarities of realia translation on the basis of the analysis of the belles-lettres texts of English-speaking and Ukrainian writers, newspaper articles, and lexicographical sources. The problems of the adequate translation of realia from English into Ukrainian and vice versa were found out and the ways to overcome them were determined. In the course of investigation it was ascertained that realia are widely used in oral and written speech but despite this, their structural and semantic peculiarities are studied not enough. The author has investigated the realia classification from the historic,

structural and semantic point of view as well as has determined different ways of their translation in belles-lettres texts and newspaper articles. Within the research, the articles, summaries and belles-lettres texts on the current topic were studied.

Key words: *realia, nonequivalent vocabulary, belles-lettres texts, classification, ways of translation.*

Артур Гудманян
(Київ)

УДК 81’255.4’28:81’342 (045)

ФОНОГРАФІЧНІ АНОМАЛІЇ ДІАЛЕКТНОГО МОВЛЕННЯ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ

Статтю присвячено дослідженню фонографічних особливостей перекладу діалектного мовлення у творах американського письменника М. Твена. Проаналізовано та осмислено шляхи відтворення фонографічних аномалій діалектного мовлення в українських перекладах творів М. Твена «Пригоди Гекльберрі Фінна» та «Пригоди Тома Сойєра», виявлено новаторські риси творчого пошуку перекладачів як визначальних ознак створення прийомів і способів їх перекладу. Уперше проведено цілісний аналіз особливостей фонографічних аномалій діалектного мовлення. Виявлено частотність використання фонографічних аномалій у творах М. Твена та наголошено на доцільності їх відтворення у вторинних текстах. Здійснено зіставний аналіз цитат оригіналів та перекладів на фонографічному рівні та виявлено на цій основі неправомірність використання стандартної мови та просторіччя мови перекладу. Виокремлено такі прийоми і способи перекладу фонографічних аномалій, як-от: пропуск букв у словах, вилучення кінцевих літер, фонетичне ковтання, фонетичне опущення.

Ключові слова: *переклад, художній переклад, діалект, аномалія, прийоми і способи перекладу, афро-американський вернакуляр.*

Постановка проблеми. Одним із головних напрямків розвитку сучасного перекладознавства є розробка питань, пов'язаних з проблемами перекладу художньої літератури, і зокрема, передачі діалектів. Аномалії діалектного мовлення є особливістю територіальних та соціальних діалектів, асоціюються з певною групою носіїв. Зважаючи на різні чинники в культурі мови перекладу діалект слід розглядати як соціолінгвальне явище, функціонування якого пов’язане насамперед з питанням розуміння, оскільки діалект – це унікальне мовне явище, котре виникає у результаті різних історичних і мовних процесів, відповідно не має сталих, закріплених традицією відповідників. Завдання перекладача ускладнюється, коли аномалія діалектного мовлення використовується в ролі носія стилістичної інформації, що обов’язково передбачає збереження смислового навантаження першотвору.

Діалектизми входять до складу чинників, які формують ідіостиль письменника, розкривають сутність персонажа, його соціальний статус, рівень культурного розвитку, територіальну приналежність. У літературному творі аномалії діалектного мовлення виконують важливу роль в утворенні семантичної композиції художнього тексту поряд з іншими стилістичними авторськими засобами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У перекладознавчій науці наразі ще не дійшли згоди щодо шляхів відтворення одиниць фонографічного рівня, оскільки «українська мова не має усталеної системи засобів фонографічної стилізації на відміну від англійської» [6, с. 148], а отже, імовірна фонетична реальність писаного тексту, здатна відтворити лише «вірогідні позиційно зумовлені варіації та варіанти. Натуральне варіювання за таких умов передати неможливо» [7, с. 67]. Невідповідність критеріїв як мовних, так і культурних ставить перед перекладачем майже неможливе завдання, й вимагає творчих здібностей, гнучкості, професійного вміння та майстерності.

У рамках сучасного вітчизняного і зарубіжного перекладознавства все більше практиків та теоретиків перекладу (до прикладу, А. Л. Борисенко, М. М. Моріні, О. В. Ребрій, А. Л. Фізарді,) схиляються до думки, що «альтернативною можна вважати стратегію, скеровану на відтворення фонографічних засобів мовленнєвої стилізації в мові оригіналу паралельними/аналогічними засобами мови перекладу» [6, с. 149].

Так, сучасний американський перекладач А. Фізарді, пропонує використовувати музичне транскрибування, яке реалізується за допомогою діакритичних знаків [10, с. 19]. Такий підхід